

Ahmed Han'ı serbest bırakarak himayesi altına aldı. Ahmed Han cesareti, zekâ ve kabiliyeti ile kısa zamanda Nâdir Şah'ın gözde kumandanları arasına girdiği gibi seferlerinin çoğuna katılarak büyük tecrübe edindi ve Mâzenderan valisi oldu. 1747'de Nâdir Şah'ın öldürülmesinden sonra İran'ın içine düştüğü karışıklıktan faydalanarak Kandeher'da hükümdarlığını ilân etti. Bu arada kendisine hâkimiyeti altındaki kabile reisleri tarafından, "inciler incisi" mânasına gelen dürr-i dürrân unvanı verildi.

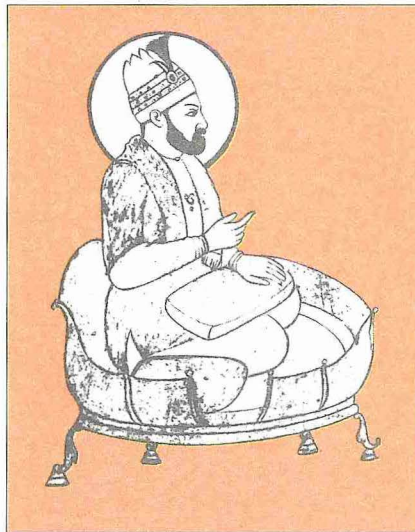
Ahmed Şah kısa zamanda Kâbil ve çevresini ülkesine kattıktan sonra, sırasıyla Galzay, Özbek ve Tacikler'i hâkimiyeti altına alarak Afganistan'ın mutlak hâkimi oldu. Daha sonra, kurduğu devletin sınırlarını genişletmek için fetih hareketlerine başladı. Batıda İranlılar'ın, güneyde Bâbürlüler'in içinde buldukları kötü durumdan faydalanarak bazı yerleri topraklarına kattı. 1748'de Hindistan'a yaptığı ilk sefer başarısızlıkla sonuçlandı; fakat ikinci seferinde Kuzey Hindistan'daki Lahor ve Multan'ı ele geçirdi. Daha sonra batıya dönüp İran'a yürüdü. Önce Herat'ı, ardından da Meşhed'i aldı; buraları Nâdir Şah'ın torunu Şâhruh'a bırakarak Kandeher'a döndü (1750). Kâhdehar'daki ikameti sırasında Bâbürlüler'in Lahor'u geri aldıklarını duyunca 1756'da yeniden Hindistan seferine çıktı ve Bâbürlü ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Ancak bu harekât Hindistan'daki karışıklıkları yatıştırma-ya yetmedi; Ahmed Şah 1760'ta dördüncü defa sefere çıkmak zorunda kaldı. Bu sefer sonucu, huzursuzluğun kaynağı olan yerli Hindûlar'dan Maratalar'ı ağır bir hezimete uğratarak büyük ganimetlerle Kandeher'a döndü. İran'da ise Nâdir Şah'ın ölümünden sonra ortaya çıkan karışıklık uzun zaman devam etmemiş ve ülke toparlanarak Afganistan'a karşı düşmanca bir tavır içine girmişti. Ülkenin batısında kuvvetli bir Şii İran'ın tehdidini hisseden Ahmed Şah, bu tehlikeyi önleyebilmek için Osmanlı Devleti'ne başvurarak yardım istediyse de bu isteği reddedildi (1763).

Bu arada Hindistan'daki kaynaşmaların gün geçtikçe artması, Maratalar ve Sihler'in kuvvetlenip hâkimiyet peşinde koşmaya ve Afganlıları ülkeden atmak için faaliyet göstermeye başlamaları üzerine, Ahmed Şah emniyeti sağlayabilmek için 1762-1767 yılları arasında buraya üç sefer daha yapmak mecburi-

yetinde kaldı. Onun devamlı olarak Hindistan seferleriyle meşgul olmasından faydalanan Türkistan'daki Özbek devletlerinden Buhara Emirliği, Afgan Türkistanı olarak bilinen ve Afganistan'ın kontrolünde bulunan bölgenin büyük bir kısmını işgal etti. Bunun üzerine Ahmed Şah 1770'te Buhara'ya yürüdü. Afgan ve Buhara orduları Karşı şehri civarında karşı karşıya geldiler, fakat "hamiyyet-i İslâmiyye'ye binâen" savaşmadılar. Amuderya sınır olmak üzere iki taraf arasında barış yapıldı. Bütün ömrünü savaştan savaşa koşmakla geçiren Ahmed Şah, çok bitkin ve hasta düşmüştü. Bu sebeple hükümet ve devlet işlerini oğlu Timur'a devrederek istirahatete çekildi ve bir süre sonra da vefat etti.

Millî Afganistan Devleti'nin kurucusu olan Ahmed Şah, büyük bir kumandan ve devlet adamı idi. Mütevazı ve âdil bir hükümdar olarak Afganistan'daki bütün kabileler tarafından sevilip sayılırdı. Hükümdarlığı sırasında Afgan halkını vergilerle sıkıntıya sokmadığı gibi, bilhassa Hindistan'a yaptığı seferlerden getirdiği ganimetlerle onları ihya etti. Onun en büyük kusuru mensup olduğu Abdâlî kabilesine, kurduğu devletin içinde büyük imtiyazlar tanıyarak onları diğer kabile mensuplarından daha üstün tutmuş olmasıdır. Sevilen bir lider olmasına rağmen bu hatası, Afganistan'daki kabileleri birleştirerek millî birliği tesis edememesine sebep olmuştur. Afgan ahalisi arasında bunun izleri bugün dahi görülmektedir.

Ahmed Şah Dürrânî'nin minyatürü (Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, III, Ankara 1950)

daki kabileleri birleştirerek millî birliği tesis edememesine sebep olmuştur. Afgan ahalisi arasında bunun izleri bugün dahi görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. P. Ferrier, *History of the Afghans*, London 1858; A. Hamilton, *Afghanistan*, London 1906; *The Cambridge History of India*, Cambridge 1937, IV, 371-373, 416-417; P. Sykes, *History of Afghanistan*, London 1940; W. K. Fraser-Tytler, *Afghanistan: A Study of Political Developments in Central Asia*, Oxford 1950, s. 61-65; A. Fletcher, *Afghanistan: Highway of Conquest*, New York 1966, s. 41-57; Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul 1987, s. 11-17; M. Longworth Dames, "Ahmed Şah", *IA*, I, 204-207; C. Collin Davies, "Ahmad Shâh Durrânî", *EF* (İng.), I, 295-296.

MEHMET SARAY

AHMED ŞEHİD

(أحمد الشهيد)

Seyyid Ahmed b. Muhammed

İrfân-ı Birâlvî

(بریلوی)

(ö. 1246/1831)

Hindistan'da İngilizler'e ve Sihler'e karşı verilen mücadeledede önemli rol oynayan Tarikat-ı Muhammediyye hareketinin kurucusu.

H. Hüseyin soyundandır. 6 Safer 1201'de (28 Kasım 1786) Hindistan'ın Utar Pradeş eyaletinin Ray Bereylî (رای بریلی - Rai Bareilly) şehrinde doğdu. İlk öğrenimini burada gördü. Gençlik yıllarında ilmi çalışmalara ilgi duymuyordu. Fakat daha sonra meşhur âlim Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin oğlu Abdülaziz'den ders almaya karar verdi ve bu maksatla Delhi'ye giderek ondan Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Çiştîyye, Sühreverdiyye icâzetlerini aldı. Ayrıca Abdülaziz ed-Dihlevî'nin kardeşi Şah Abdülkâdir'den de kıraat okudu ve hadis derslerini takip etti. Tahsilini tamamladıktan sonra Ray Bereylî'ye döndü (1809). Daha sonra cihad aşkıyla Racpütana'ya giderek Tonk Devleti'nin kurucusu Emîr Han'ın ordusuna katıldı. Altı yıl boyunca onun emrinde çalıştı. Ancak önde gelen subayı Feyzullah Han'ın İngilizler'in safına geçmesi üzerine Emîr Han onlarla anlaşmak zorunda kalınca oradan ayrılarak Delhi'ye gitti (15 Aralık 1817). Kendisini Abdülaziz ed-Dihlevî'nin hizmetine adadı ve onun teşvikiyle Tarikat-ı Muhammediyye adıyla bilinen cihad harekâtını başlattı.

Selef akîdesini ihya gayesiyle başlatılmış olan bu hareket daha sonra sosyo politik bir karakter kazandı. Mensupları Hz. Peygamber'in sünnetinin yaşatılması, toplumdaki şirk ve bid'atların temizlenmesi, ictihad müessesesinin canlandırılması ve İslâm topraklarını işgal eden gayri müslimlere karşı cihad açılması gibi gayelerle çok geniş bir sahada faaliyet gösterdiler. Seyyid Ahmed de çalışmalarını daha çok Kur'an ve Sünnet'in öğretilmesini üzerine yoğunlaştırdı. Hareketin esaslarını anlatmaya çalıştığı Delhi ve Utar-Pradeş'te halk tarafından ilgiyle karşılandı; etrafına binlerce mürid toplandı. İki önemli talebesi ve arkadaşı Abdülhay b. Hibetullah ile Şah İsmâil b. Abdülganî ed-Dihlevî İslâmîyet'i yaymak üzere ona biat ederek hareketin yayılmasında önemli rol oynadılar.

Seyyid Ahmed Ağustos 1821'de birçok müridi ile birlikte hacca gitmek üzere yola çıktı. Kalkûta-Bengal-Bihâr yoluyla Bombay'a geldi. Şubat 1822'de Bombay'dan deniz yoluyla Cidde'ye hareket etti. Arabistan'da yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra aynı yolla geri döndü.

O sıralarda Hindistan'da Bâbürlüler'in hiçbir nüfuzu kalmamış, İngilizler ülkeye hâkim olmuştu. Seyyid Ahmed, ülkeyi işgal etmiş olan yabancılarla karşı büyük bir cihad harekâtı başlatmak üzere Hint, Sind ve Horasan'da yoğun bir propaganda faaliyetine girişti. Onu cihada sevkeden sebeplerden biri de Sihler'in Pencap'taki zulüm ve katliamlarıydı. Tonk emirinden sağladığı yardımla Afganistan üzerinden Sind'e ulaştı. Sind emiri ile Belücistan'da bir kabile reisi olan Mihrâb Han da onu destekledi. Daha sonra Kandehar, Gazne ve Kâbil'i dolaştı. Bu arada bazı sebepler yüzünden araları açık olan Afgan emirlerini barıştırmaya çalıştı. 1826'da Peşâver'e vardı ve Nevşere'ye (Nowşera) yerleşti. Buradan Sih yöneticilerine bir mesaj göndererek yaptıkları zulümlere son vermelerini istedi. Ancak Sih yöneticilerinin kayıtsız tavırları karşısında onlarla savaşmaktan başka çare kalmadığını anladı. 21 Aralık 1826'da Aküre'de (Akora) Sihler'e karşı başarı ile sonuçlanan bir hücumda bulundu, daha sonra Hazro'daki çatışmada da onları püsürttü. Bu başarıları sayesinde bölgeye hâkim oldu.

Ocak 1827'de yapılan bir toplantıda Seyyid Ahmed ittifakla imam* kabul

edildi. Bu arada Yâr Muhammed Han ve diğer Peşâver reisleri de Sihler'e karşı Seyyid Ahmed'in safında yer aldılar. Aslında bu bir tuzaktan başka bir şey değildi. Seyyid Ahmed'e bağlı kuvvetler Atük (Attock) Kalesi'ni almayı planlarken Sihler Aküre yakınlarında Yâr Muhammed'in gizli yardımıyla binlerce müslümanı öldürdüler.

Bu yenilgiden sonra Seyyid Ahmed Hindistan'ın kuzeybatı sınırındaki Yü-sufzay bölgesine yardım için bir gezi düzenlerken talebesi Şah İsmâil de aynı görevle Hezâre'ye gitti. Yâr Muhammed'in düşmanca tutumuna rağmen hareket Dürrânîler ve mahallî hükümetler tarafından destekleniyordu. 1830'da Peşâver'i ele geçiren Seyyid Ahmed Keşmir'e doğru ilerlerken Bâlâkot'ta tekrar Sihler'le karşı karşıya geldi. Çok güçlü bir orduya sahip olan Sihler'le yapılan şiddetli savaşa Seyyid Ahmed, yardımcısı Şah İsmâil ve çok sayıda taraftarı şehid edildiler (24 Zilkade 1246/6 Mayıs 1831). Sihler Seyyid Ahmed'in cesedini yaktılar. Bu savaştan sonra her iki mücahid de "şehid" lakabıyla meşhur oldu. Onların izinden gidenler çeşitli imkânsızlıklara rağmen İngilizler'e karşı cihada devam ettiler.

Mücadelelerle dolu hayatı boyunca bazı eserler de kaleme almış olan Ahmed Şehid'in Farsça yazılmış başlıca eser ve risâleleri şunlardır: *Tenbihü'l-ğâfilîn* (Delhi 1285/1868); *Risâle-i Namâz*; *Risâle der Nikâh-ı Biyûğân*. Ayrıca henüz yayımlanmamış Farsça mektupları vardır.

Yakın arkadaşı Şah İsmâil Urduca *Takvîyetü'l-îmân* ve ayrıca Şeyh Abdülhay ile birlikte yazdığı Farsça *Şirât-ı Müstakîm* adlı eserlerinde Ahmed Şehid'in İslâmî düşünceleri ve Tarikat-ı Muhammediyye hareketi hakkında bilgi verir. Bunun yanı sıra, Ebül-Hasan Ali en-Nedvî *Sîret-i Seyyid Ahmed Şehîd*, Gulâm Resûl Mihr *Seyyid Ahmed Şehîd*, Şeyh Ca'fer Ali el-Bestevî *Manzûratü's-sü'ada*, Şeyh Muhammed Ali b. Abdüssübhân *Maḥzeni Aḥmedî*, Muhammed Ca'fer et-Tehânîserî *Sevânihi Aḥmedî*, Müftü İlahîbahş el-Kandehlevî *el-Mülhemâtü'l-Aḥmedîyye*, Şeyh Muhammed Ali de *el-Veḳâ'i'ü'l-Aḥmedîyye* adıyla eserler kaleme almışlardır (bk. Abdülhay el-Hasenî, VII, 31-32; *UDMİ*, II, 142-143).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâṭir*, VII, 27-32; Mohiuddin Ahmed, *Saiyid Ahmad Shahid*, Lucknow 1975; M. A. Aziz, *A History of Pakistan*, Lahore 1979, s. 74-79; M. T. Titus, *Indian Islam*, New Delhi 1979, s. 181-186; A. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden 1980, s. 182-183, 207; Fazlurrahman, *İslâm* (trc. Mehmet Dağ—Mehmet Aydın), İstanbul 1981, s. 255-257; Abdülmün'im en-Nemr, *Tarîḫü'l-İslâm fi'l-Hind*, Beyrut 1401/1981, s. 530-539; Muceeb Ashraf, *Muslim Attitudes Towards British Rule and Western Culture in India*, Delhi 1982, s. 79, 123-133; Christian W. Troll, "Islam in India", *Studies and Commentaries*, New Delhi 1982, s. 52-53; John Obert Voll, *Islam Continuity and Change in the Modern World*, Colorado 1982, s. 59, 111, 126; Santimoy Ray, *Freedom Movement and Indian Muslims*, New Delhi 1983, s. 5-20; M. Mujeeb, *The Indian Muslims*, New Delhi 1985, s. 395, 396, 398, 445-446; Meryem Cemile, *İslam ve Çağdaş Öncüleri* (trc. Selahattin Ayaz), İstanbul 1986, s. 179-184; P. N. Chopra, *Indian Muslims in Freedom Struggle*, New Delhi 1988, s. 3-5; Muhammed Abdül Bari, "The Politics of Sayyid Ahmed Bareliwi", *IC*, XXXI/2 (1957), s. 156-164; Muinüd-din Ahmad Han, "Tariḫah-ı Muhammadiyah Movement: Analytical Study", *IS*, VI/4 (1967), s. 375-388; a.m.f., "Sayyid Ahmad Shahid's Campaign Against the Sikhs", *IS*, VII/4 (1968), s. 317-338; Sh. Inayatullah, "Ahmad Brêlwi", *EI²* (İng.), I, 282-283; Gulâm Resûl Mihr, "Aḥmed Şehîd, Seyyid", *UDMİ*, II, 137-143.

RIZA KURTULUŞ

AHMED ŞEMSEDDİN

(bk. MOLLA GÜRÂNİ).

AHMED ŞEMSEDDİN, Kadızâde

(bk. KADIZÂDE, Ahmed Şemseddin).

AHMED ŞEMSEDDİN, Yiğitbaşı

(ö. 910/1504)

Halvetiyye tarikatında "orta kol" olarak bilinen Ahmediyye şubesinin kurucusu.

839'da (1435-36) Akhisar'ın Göl Marmarası veya Marmaracık köyünde doğdu. İlk öğrenimini muhtemelen bir Halvetî şeyhi olan babası İsâ Halîffe'den gördü. Zâhirî ilimleri tahsil ettikten sonra, Uşak'ın Kabaklı köyünde irşad faaliyetinde bulunan Halvetî şeyhi Alâeddin Uşşâkî'den feyiz aldı; sülûk* ünü tamamlayarak Manisa'ya gitti ve orada müridlerini irşad etmeye başladı. Bir ara İstanbul'a da giderek tarikatlar arasındaki ihtilâfları bir sonuca bağladı (bu ihtilâfların neler olduğu konusunda kaynak-